

Nieuwsbrief 15

Het archeologisch onderzoek van het Sint-Romboutskerkhof

Euroshopping / Het Clarenhof (deel 3)

Arresthuis / Kazerne Dossin

Sint-Janshof

Veemarkt 70 en 72

Op zoek naar de wieg? Archeologisch onderzoek van het Sint-Romboutskerkhof.

De laatste jaren wordt de Mechelse binnenstad flink onderhanden genomen. En waar de bovengrond verandert, wordt vaak ook de ondergrond omgewoeld. Bij de heraanleg van het Sint-Romboutskerkhof is dit niet anders. Naast een nieuwe bovengrondse inrichting krijgt het plein een ondergrondse parkeergarage. Voor deze parkeergarage moeten 10 eeuwen Mechelse geschiedenis wijken. Tien eeuwen opgraven op 12 maanden tijd. De dienst Archeologie staat voor een titanenwerk.

De verwachtingen

Het Sint-Romboutskerkhof kent een lange geschiedenis. Vermoedelijk vanaf het jaar 1000 tot 1785 hebben er continu begravingen plaatsgehad. Tussen 1134 en 1255 was de parochie van Sint-Rombout de enige Mechelse parochie en werden bijgevolg haast alle Mechelaars op het Sint-Romboutskerkhof begraven, met uitzondering van de melaatsen en de ter dood veroordeelden die buiten de stad werden begraven. Het Sint-Romboutskerkhof herbergt dus de stoffelijke resten van een groot deel van de vroegere stadsbewoners en was gedurende een lange, ononderbroken periode in gebruik. Op basis van het proefsleuvenonderzoek (zie Nieuwsbrief 12) worden voor het hele terrein ca. 4000 skeletten verwacht. Aan het einde van het veldonderzoek en

na de analyse tijdens de jaren erna zullen we meer te weten komen over de middeleeuwse Mechelaar, zijn eet- en leefgewoonten, ziektes, maar ook over de samenstelling van

de middeleeuwse stadsbevolking en over de begrafenispraktijken van de middeleeuwen tot nu.

Maar het belang van de opgraving gaat nog verder. De archeologen lopen op deze opgraving immers de kans op het vinden van de oudste resten van de stad Mechelen: die van de abdij van Sint-Rombout. De oorsprong van deze abdij gaat minstens terug tot in de 9de eeuw. Het was mogelijk op deze plek dat volgens de legende aan het einde van de 7de eeuw de Ierse monnik Rumoldus leefde. De vele mirakels die aan hem werden toegedicht, leidden er toe dat rond zijn graf in de Sint-Romboutskapel, vermoedelijk omstreeks 775, een gemeenschap van monniken ontstond. Tussen 972 en 1008 werd deze gemeenschap

Het Sint-Romboutskerkhof rond 1790 door J.B. De Noter.

Zicht op werkput 1

door de Luikse prins-bisschop Notger omgevormd tot een kapittel van kanunniken. Het is mogelijk dat het kapittel werd gebouwd op de plaats van de voormalige abdij. De meeste bewoningssporen in het centrum van Mechelen gaan niet verder terug dan de 13de eeuw. Sporen uit de 9de eeuw zouden dus heel wat nieuwe inzichten kunnen opleveren over de stadsontwikkeling van Mechelen.

De middeleeuwse Mechelaar ontbloot

Na een goede 5 maanden opgraven zijn er al heel wat gegevens bekend. Archeologe Silvia Depuydt, verantwoordelijk voor de opgraving, vertelt: *“De eerste werkput werd aangelegd in het uiterste westen van de site, langs de zijde van de Sint-Katelijnestraat. De eerste graven zaten heel ondiep, slechts 30cm onder het straatniveau. De bovenste laag grond bestond uit lemig zand met veel puinafval. Deze samenstelling maakte de grafkuilen moeilijk te herkennen. De kistaflijningen waren doorgaans nog wel goed zichtbaar en hier en daar was zelfs nog een fragment van de kist bewaard.”* Hoewel deze bovenste laag grond heel erg verstoord was door rioleringsbuizen werden nog 50 intacte graven gevonden. Evenveel mannen als vrouwen werden ontgraven, met een overwicht aan adolescenten. Ook werden enkele

kindergraven blootgelegd, waaronder dat van een pasgeboren kindje. Hoewel de middeleeuwers hun doden zonder bijgaven begroeven, worden toch regelmatig persoonlijke voorwerpen zoals bedeltjes, munten, gespen en ringen gevonden. Aan de hand van deze vondsten kunnen de bovenste graven overwegend in de 17de eeuw gedateerd worden.

Na het beschrijven, inmeten, optekenen en fotograferen van de graven werd verdiept naar de onderliggende laag. In dit vlak werden een 150-tal graven aangetroffen van volwassenen, adolescenten, kinderen en zuigelingen. *“Deze graven vertellen ons iets over de verschillende grafrituelen die blijkbaar gelijktijdig in gebruik waren. Naast enkelvoudige begravingen (1 individu in 1 grafkuil) werden ook een groot aantal meervoudige graven (tot wel 16 individuen in 1 grafkuil) aangetroffen. Zowel kistbegravingen als begravingen in open grond kwamen voor, alsook graven waarbij de overledene gehuld was in een lijkwade.”* Wat ook een nieuw licht werpt op begrafenispraktijken is de afwijkende oriëntatie van de graven. De mensen werden niet alleen west-oost begraven, wat gebruikelijk was bij christelijke begravingen, maar evengoed oost-west, zuid-noord en noord-zuid. Deze afwijkende oriëntering kan mogelijk

Silvia beschrijft de ligging van een skelet

gekoppeld worden aan de bovengrondse inrichting van het kerkhof, waarbij de graven mogelijk haaks op de wandelpaden werden aangelegd. Van andere grafaanduidingen zoals zerken of kruisen ontbreekt elk spoor.

De winter van 2009-2010 bleek genadeloos streng, met maar liefst 52 sneeuw- en vriesdagen en dus heel wat vertraging tot gevolg. Met veel mankracht werd dieper in de bevroren ondergrond gegraven tot het derde vlak. Dit niveau wordt op basis van de vondsten voorlopig gedateerd in de late 15de eeuw. In maart deed de lente eindelijk zijn intrede en werd in snel tempo het vierde vlak aangelegd en gedocumenteerd. De graven die op dit niveau werden aangetroffen, kunnen in de middeleeuwen worden geda-

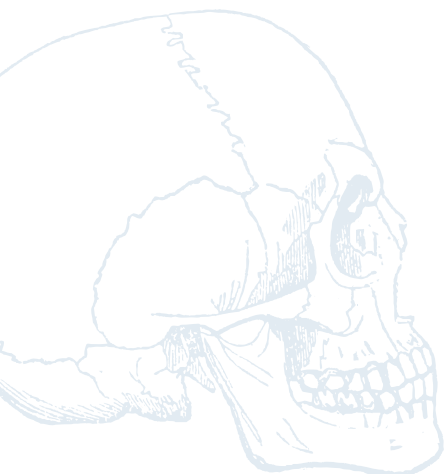

Met veel precisie wordt een kindergraf blootgelegd

teerd. Naast laatmiddeleeuwse gespen, ringen en bedels werden ook enkel vroegmiddeleeuwse metaalen aardewerkvondsten gedaan.

In elke laag komt het team geregeld een 'speciaal' skelet tegen. Een kindje van een jaar of 2 in een te klein kistje, een man met een vergroeid kniegewricht, een schedel met afgezaagde hersenpan,... Sommige afwijkingen worden pas na het wassen zichtbaar. Zo werden er bij het reinigen van een schedel aan de binnenkant vreemde uitsparingen waargenomen. Deze persoon bleek een hersentumor te hebben. Of hij of zij daar ook aan gestorven is, kan niet met zekerheid vastgesteld worden. Maar nog belangrijker dan deze uitzonderingen is uiteraard de schier onvoorstelbare hoeveelheid gegevens. Hoe meer skeletten, hoe representatiever de gegevens en hoe meer de archeologen iets kunnen leren over het leven van de gemiddelde mens in het verleden.

Ondertussen is het team gestart met het vijfde vlak en dit lijkt voor deze werkput het laatste vlak te worden waarin nog begravingen voorkomen. Het saldo staat momenteel op ca. 600 skeletten. Tot dusver zijn nog geen sporen aangetroffen van de vroegmiddeleeuwse abdij en/of andere gebouwen. Silvia licht de toekomstplannen verder toe. "Deze maand (nvdv: april) worden de twee lindebomen op het plein geveld en wordt de rest van de onderzoekslocatie vrijgemaakt voor verder archeologisch onderzoek. En dan is het tijd om een tweede werkput open te leggen. We zijn heel benieuwd of de vondsten en graven daarin al of niet gelijkaardig zullen zijn aan die in werkput 1. En wie weet vinden we daarin wel resten van de abdij?"

Verhalen uit het graf

In het team is één persoon aanwezig aan wiens oog geen enkel skelet voorbijgaat. Fysisch antropologe Katrien Van de Vijver is gespecialiseerd in skeletonderzoek. Zij bestudeert de graven en beenderen op hun uiterlijke kenmerken en komt zo heel wat te weten over de levensomstandigheden en begrafenisrituelen van de vroegere Mechelaars. Ze nam alvast meervoudig graf 287 onder de loep en vertelt wat ze van de beenderen kon aflezen. "Dit graf uit de late middeleeuwen bestond

uit skeletten op en naast elkaar in verschillende richtingen. Er werd weinig of geen grond gevonden tussen de lichamen, waaruit blijkt dat de begravingen gelijktijdig waren of elkaar snel opvolgden. In het graf lagen 4 volwassenen. 2 van hen waren overduidelijk mannen, van de overige twee kon het geslacht niet met zekerheid bepaald worden. De overige 8 individuen waren adolescenten (12 tot 20 jaar). Bij adolescenten is geslachtsbepaling op basis van uiterlijke kenmerken niet mogelijk. Belangrijk om weten is dat dit de biologische leeftijd is en dat de leeftijdscategorieën waarin wij de skeletten onderverdelen niet noodzakelijk zo ervaren werden in middeleeuwen. Toen kon men al vroeger deelnemen aan het volwassen leven, als leerjongen, dienstmeisje, op het land, als

De skeletten in Graf 287

Katrien bestudeert een skelet

echtgeno(o)t(e), als soldaat, ...” Enkele skeletten vertoonden sporen van ziektes en kwetsuren. “Bij één skelet heeft het spaakbeen letsels van een infectie in het bot en het rechter kniegewricht toont dat deze persoon mogelijk X-benen had. Daarnaast was het scheenbeen van dit skelet verwijd, wat wijst op een onderliggende infectie of bloedingen onder het beendervlies. Dergelijke letsels kunnen het gevolg zijn van scheurbuik, wat wordt veroorzaakt door een tekort aan vitamine C.”

Waarom mensen in eenzelfde graf begraven werden, is nog niet duidelijk. Katrien ziet verschillende mogelijkheden: “Leden van dezelfde familie of sociale groep zouden in een ‘familiegraf’ kunnen begraven worden, maar dan verwacht je verschillende begravingfasen, wat hier meestal niet het geval is. Ook catastrofes, zoals oorlogen en epidemieën zijn een reden voor meervoudige begravingen.” Een mogelijke aanwijzing voor het voorkomen van epidemieën werd gevonden in graf

131 (post-middeleeuwen). In dit graf werden naast 4 adolescenten en 2 volwassen mannen ook sporen van kalk aangetroffen. “Kalk werd soms in graven geplaatst om het overdragen van dodelijke ziektes te voorkomen, maar ook om de geur van ontbindende lichamen in een open graf tegen te gaan.” Verder onderzoek van de beenderen alsook van de DNA-stalen zal meer kunnen vertellen over de omstandigheden van de begraving en de gebruiken die ermee verband hielden.

Peters en meters gezocht!

Deze opgraving brengt de middeleeuwse Mechelaars weer onder de levenden en de dienst Archeologie doet er al het mogelijke aan om het onderzoek voor iedereen toegankelijk te maken:

- Natuurlijk ben je elke werkdag tussen 8u en 16u welkom aan het hek om een blik te werpen op de site.
- Bezoek dan zeker ook de **kleine tentoonstelling** met voorlopige vondsten in de infocontainer op de hoek van het Sint-Romboutskerkhof met de Sint-Katelijnestraat.
- Elke tweede zaterdag van de maand kan je een rondleiding volgen (inschrijvingen via UiT in Mechelen).
- Volg de site vanuit je luie zetel op www.archeologiemechelen.be.
- Op 25 april, 27 juni en 29 september zetten we van 14u tot 17u het hek van de site open en ben je welkom voor een **rondleiding door de archeologen zelf**.
- Iedereen die deze opgraving van heel dichtbij wil meemaken, kan voor 15 EUR peter of meter worden van een skelet. Je ontvangt een infofiche over **jouw ‘persoonlijke’ skelet** en je krijgt doorheen het onderzoek een VIP-behandeling met previews, uitnodigingen voor rondleidingen door de archeologen, als eerste de updates in je mailbox en natuurlijk steun je daarmee dit baanbrekende onderzoek!

Veel peterschap gewenst!

Word peter of meter van een skelet voor slechts 15 euro!

Steun ons archeologisch project en blijf als eerste op de hoogte!

Archeologisch onderzoek van het Sint-Romboutskerkhof

Archeologisch onderzoek van de site Euroshopping/Het Clarenhof (deel 3)

Op 30 september 2009 zat de opgraving van het voormalige Euroshoppingcomplex erop. Van februari tot september werd de bodem zorgvuldig bekeken en werden alle sporen opgetekend. De eerste resultaten gaven we al prijs in onze nieuwsbrieven 13 en 14, maar het laatste deel van het opgravingsverslag had u nog te goed.

De leerlooiers

Volgens historische bronnen vestigden de eerste leerlooiers zich op deze plek omstreeks eind 13de of begin 14de eeuw. De schaarse resten van de eerste bakstenen huizen op de site dateren eveneens uit deze periode. Op de onderzochte erven waren zoals verwacht volop sporen aanwezig van leerlooiersactiviteiten uit de 14de tot de 18de eeuw: gemetselde kalkputten, houten looikuipen en hoornpitten. Resten van leer uit deze periode waren echter zeldzaam.

De oudste sporen

Op het onderste niveau van de opgraving werden resten gevonden van houten palen met ertussen kleinere gekliefde takken. Hiertussen was vermoedelijk een vlechtwerk van twijgen aangebracht. Wellicht waren dit erfafsluitingen. Op basis van de archeologische gegevens kunnen de resten gedateerd worden rond 1250 of iets vroeger. Een staal van de twijgjes ligt momenteel voor C14-datering op het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK). Dat dergelijke fragiele resten meer dan 800

Zicht op de vliet

jaar in de bodem bewaard bleven, is hoogst opmerkelijk.

De overige sporen op het onderste niveau waren afvalkuilen, enkele paalsporen en wat greppels, die lijken te wijzen op een opdeling van het terrein in percelen. Dit wordt bevestigd door de positie van de kuilen, die telkens opnieuw op dezelfde plaats gegraven werden, de jongste doorheen de vulling van de oudere. Blijkbaar moest iedereen zijn afval kwijt op zijn eigen perceel en was de beschikbare ruimte beperkt. De jongste van deze kuilen werden opgevuld begin 14de eeuw, de oudste vermoedelijk rond 1250 of iets vroeger. Dat het hier gaat

om leerlooiersactiviteiten lijkt vrijwel uitgesloten.

De vliet

Het terrein wordt doorsneden door twee vlieten. Eén ervan, 'De Gracht' werd tijdens de opgraving onderzocht. Het woord 'gracht' is afgeleid van het werkwoord graven en betekent dus 'gegraven waterloop'. De zijkanten van de vliet bestaan uit bakstenen muren met zandstenen bekleding, rustend op grondbogen. Naast één van de muren werd een houten paal aangetroffen die vermoedelijk verband houdt met de bouw van de muren. Ook van deze paal werd een staal genomen om de ouderdom te kunnen bepalen.

Verder onderzoek

Terwijl op het terrein de funderingen worden uitgegraven voor de bouw van woonproject Het Clarenhof, gaat het onderzoek van de opgravingsgegevens achter de schermen gewoon verder. Want hoewel de opgraving erop zit, is het onderzoek van de vele goed bewaarde vondsten nog lang niet afgerond!

De resten van de palen met vlechtwerk

Archeologisch onderzoek van het Arresthuis/Kazerne Dossin.

Niet enkel de stedelijke dienst Archeologie graaft op in Mechelen, ook collega's van andere archeologische instellingen onderzoeken op dit moment de Mechelse ondergrond. Zo startte het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) op 10 maart met de opgraving van het Arresthuis/Kazerne Dossin. Om het volledige perceel op te graven, zet het VIOE tot begin augustus 4 archeologen en 8 arbeiders in.

Het arresthuis

De site ligt op de hoek van de Goswin de Stassartstraat met de Tinelan. Op deze plek komt het nieuwe 'Memoriaal, museum en documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten'. Maar niet vooraleer de bodem is onderzocht. Volgens een 16de-eeuwse kaart lag op deze plek een steegje met aan weerskanten bebouwing, in het verlengde van de huidige Nokerstraat. Op latere kaarten is de steeg echter niet meer aangegeven. Jongere bronnen geven aan dat in 1830 op deze plek het Arresthuis wordt gebouwd. Het van oorsprong U-vormige gebouw wordt in 1850 uitgebreid. In 1878 wordt er een militaire bakkerij in gehuisvest. Een eeuw later doet het dienst als schoolgebouw. Vorig jaar werd het gebouw afgebroken voor de uitwerking van de Tinel-site.

Het grondplan

De voorbije weken ging de aandacht vooral naar de zone van het Arresthuis. Het grootste deel van de noord- en zuidvleugel van het ge-

bouw werden blootgelegd en hierbij kwamen de funderingen te voorschijn. Deze funderingen zijn voor een groot deel opgetrokken in gerecupereerde natuursteen en gaan tot 2 meter diep. Hiermee bleken ze veel dieper en zwaarder te zijn dan verwacht maar hun ligging komt wel nagenoeg overeen met het grondplan van de benedenverdieping. De 2 zijvleugels zijn quasi symmetrisch opgebouwd en elk onderverdeeld in een 10-tal ruimtes. In elke vleugel bevinden zich 6 kleine cellen geplaatst rond een centraal gelegen gang. Daarnaast komen nog enkele grotere ruimtes voor.

Een aantal van deze funderingsmuren blijkt echter afgebroken te zijn om nieuwe muren te plaatsen. Deze bouwsporen kunnen nog niet aan een bepaalde verbouwingsfase verbonden worden.

Mechelse pottenbakkers?

De ruimte tussen de funderingen is opgevuld met één groot pakket grond. Die is waarschijnlijk afkomstig van de bouwput van de gevan-

genis. Het aardewerk in dit pakket dateert uit de 14de tot de 18de/19de eeuw. Opvallend is het groot aantal scherven grijs aardewerk uit de 14de eeuw van ongebruikt vaatwerk. Tussen deze ongebruikte stukken zaten ook 'misbaksels'. Dat wijst op de aanwezigheid van pottenbakkers in de omgeving.

Op dit moment is het opvullingspakket tussen de funderingen uitgegraven tot op de diepte waar oudere sporen aan het licht komen. In de volgende fase van de opgraving zullen deze oudere sporen tussen en onder de funderingen van het arresthuis onderzocht worden. Daarna wordt de 1ste helft van de binnentuin onderhanden genomen.

Losse vondsten

Archeologisch onderzoek Hof van Busleyden

Het lijkt wel alsof Mechelen stilaan één groot opgravingsterrein wordt. Ook de renovatie van het museum Hof van Busleyden (met nieuwe ondergrondse tentoonstellingsruimte ter hoogte van de binnenkoer) zal gepaard gaan met een archeologisch onderzoek. De opgraving door de stedelijke dienst Archeologie begint in mei en zal 5 maanden in beslag nemen. Het hof van Busleyden is genoemd naar zijn bouwheer, Jeronimus van Busleyden (ca. 1470-1517), lid van de Grote Raad van Mechelen, humanist en kunstverzamelaar. Busleyden kocht in 1505 gronden aan de St.-Jansstraat, voegde deze toe aan zijn eigendom aan de F. de Merodestraat en liet op deze gronden zijn stadspaleis optrekken. Onder de binnenkoer worden archeologische resten verwacht uit de periode 1250-1505.

De binnenkoer van het Hof van Busleyden

Het Sint-Janshof

Op 1 april startte Archaeological Solutions bvba met het archeologisch onderzoek van de site van het Sint-Janshof. De eerste resultaten lieten niet lang op zich wachten. Naast heel wat kuilen met puin en afbraakmateriaal van het 17de-eeuwse Karmelietessenklooster werd een bomput gevonden met erin een Duitse obus uit Wereldoorlog I. Het springtuig werd opgehaald door DOVO en gedetermineerd als een Grenade Fuze Zunder 14. Een andere opmerkelijke vondst is een pauselijke zegel of bulla uit de 14de eeuw. Het zegel, toebehorend aan paus Urbanus V, werd traditioneel onderaan een pauselijke brief bevestigd en diende om de echtheid aan te tonen.

De archeologen van AS hebben nog tot juni tijd om deze site te onderzoeken.

Het pauselijke zegel of bulla van Urbanus V (1362-1370)

Veemarkt 70 en 72

Ook de Mechelse Vereniging van Stadsarcheologie (MVSA) zit niet stil. Begin maart startte deze vereniging van vrijwilligers met een bouwarcheologisch onderzoek van twee woningen op de Veemarkt. Veemarkt 70 en 72 dateren vermoedelijk uit het einde van de 16de of het begin van de 17de eeuw. De originele balken, kinderbalken en zelfs de originele bepleistering tussen de balken bleef nog bewaard, alsook een gedichte raamopening en een haard in de muur. De archeologische werkzaamheden beperken zich voorlopig tot nummer 70 waar enkel de voorste kamer en de voormalige tuin kunnen worden onderzocht. In de voorkamer werden alvast 5 vloerniveaus aangetroffen, waarvan de onderste een lemen vloer is uit de 16de eeuw.

Vrijwilligers die hun steentje willen bijdragen, kunnen zich aanmelden op info@mvsa.be.

Vrijwilligers van MVSA aan het werk

COLOFON

Samenstelling en teksten: Bart Biesbrouck, Silvia Depuydt, Bart Robberechts, Wim Tiri, Liesbeth Troubleyn, Katrien Van de Vijver, Nele Vanholme, Eva van Loock. Met dank aan alle medewerkers | Illustraties: Archaeological Solutions, Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie, Stad Mechelen, Vlaams Instituut Onroerend Erfgoed, Patrick Leeuws, Beeldbank Mechelen | Vormgeving en druk: Swinnen Printing | V.U.: Heidi De Nijn, Grote Markt 21, 2800 Mechelen | D/2010/0797/047.

MECHELEN